

OSNIVANJE HRVATSKOG NARODNOG KAZALIŠTA U OSIJEKU U SVJETLU KNJIŽEVNIH ČASOPISA (1907—1908)

Dodajte mi liru laku,
Da joj diram žice glasne,
Pa da skladam pjesme krasne,
Novom dobu na domaku.

(U slavu otvorenja osječkog hrvatskog kazališta spjevao je književnik dr Milan Ogrizović PROSLOV od 22 strofe po četiri stiha, ukupno 88 stihova. Ovaj Ogrizovićev PROSLOV, 7. 12. 1907. govorila je na dan otvorenja glumica Anka Stipanović)

Ne ulazeći u književnu valorizaciju Ogrizovićeva PROSLOVA, podsjetimo se da je Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku osnovano nakon temeljnih i opširnih priprema, da su napredni i sposobni ljudi onoga vremena, sve tamo od 90-tih godina 19. stoljeća, pa do toga prosinačkog dana 1907, kada je zvanično kazalište u Osijeku utemeljeno, prešli mnoge prepreke.

Patriotska intonacija Ogrizovićeva PROSLOVA logična je posljedica tih nastojanja, a naglasak na teatarsku umjetnost u PROSLOVU također je uvjerljivi slijed afirmiranog književnika, ali i dokument da je Milan Ogrizović poznao kazališne prilike onoga vremena i ove sredine.

Udruženim snagama gradovi Varaždin i Osijek bore se za vlastito kazalište, a protiv njemačkog kazališta i dugovječne alijenacije ovih sredina.

Varaždinski profesor Ivan Milčetić u tim vremenima uporno će graditi kazališne mostove između Varaždina i Osijeka.

Varaždinci su već imali svoju kazališnu zgradu, koju su izgradili 1873, a istaknuti kazališni amateri igraju predstave u Varaždinu na hrvatskom jeziku.

Dolazak, kasnije, Ćirićeve kazališne družine u Varaždin još više će učvrstiti opravdane varaždinske zahtjeve za kazalištem na hrvatskom jeziku.

Za osnutak vlastitog kazališta u Varaždinu značajna je 1898. godina kada profesor Ivan Milčetić i varaždinski odvjetnici dr Milan Gruber i dr Oskar Lypolt osnivaju »HRVATSKO DRAMATSKO DRUŠTVO«.

Pavle Blažek, prof.
Gradska i sveučilišna knjižnica, Osijek
Städtische und Universitäts Bibliothek, Osijek

Samo godinu dana kasnije Varaždin (1899) već ima svoju kazališnu družinu, koja 1900. kreće na prvo gostovanje u Ludbreg, Sisak i Bosnu.

U očitj konfrontaciji s ansamblom njemačke operete (ravatelj: August Knirsch iz Celja) i domaćih snaga (Hrvatsko dramsko društvo) više radosti i domaće književne riječi u Varaždin donosi putujuća družina Petra Ćirića.

Očito je da je dolazak i njemačke kazališne družine Skriwaneka u Varaždin zaoštrio iznova borbe za domaće kazalište.

I zbog toga se 1906. godine proširuje akcija za osnivanje vlastitog kazališta i u pravcu Osijeka. Cilj rodoljuba Varaždina i Osijeka bio je zajednički: potisnuti očito nametanje strane kulture u ova dva grada.

Profesor Ivan Milčetić već 1904. iznosi svoje teze o jedinstvenom hrvatskom kazalištu izvan Zagreba i ističe: »Nama je dobra dramska družina potrebna kao konica kruha«.

Nakon dugoćasnih priprema okupit će se 7. 12. 1905. u Zagrebu predstavnici Varaždina (Mate Frlan, dr. O. pl. Kiss, prof. I. Milčetić), Osijeka (M. Plavšić), Karlovca (dr. Ivan Banjavčić), Bjelovara (Milan Rojc), Siska (Albin Weber), Križevaca (P. Huber), Koprivnice (Dragutin Poslenić), dok su se predstavnici Kostajnice (Mijo pl. Miškić) i Krapine (V. Sluga) ispričali da ne mogu prisustvovati sastanku u Zagrebu.

Šteta je da je ovaj poznati zagrebački dogovor ostao bez nekih preciznih zaključaka, no može se ipak približno rekonstruirati temeljni dogovor: treba osnovati pokrajinsko kazalište.

Zbog čega do pokrajinskog kazališta nije došlo — poznato je, kao što je poznato kako je došlo do osnivanja Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku, koje je, nakon igranja predstava u Varaždinu i Karlovcu, svoju prvu sezonu započelo u Osijeku, 7. prosinca 1907.

Vrlo su zanimljiva reagiranja i svjedočenja o tim danima. Zbog zanimljivosti i značaja evo teksta Ivana Milčetića: »Sada se probudiše i Osječani. Oni stvoriše preko noći kazališno društvo, sabraše vrlo velik broj članova i zatražiše u vlade potporu, pa da će oni sami privesti u život željno očekivanu kazališnu družinu. Vlada im je dala predbježno samo 4.000 K za investicije, ali ih je gledom na subvenciju uputila da se sporazumiju s Varaždincima. Promjena vlade proizročila je da je, eto, izostala potpora za ovu godinu, a za narednu godinu nema odobrena proračuna. Nadamo se, da neće ni jedna vlada uskratiti potpore, obećane od Pejačevićeve vlade, jer je i hrvatski sabor na predstavku »Hrv. dram. društva« jednoglasno zaključio na početku ove godine, da se ima subvencionirati pokrajinsko kazalište. Mi smo se Varaždinci odrekli za sada misli da ustrajamo posebnu družinu, obrativši se na višoku vladu, da izruči cijelu zemaljsku subvenciju osječkom kazališnom društvu koje se obvezalo, da će k nama dolaziti njegova družina svake godine, i to u kasnoj jeseni ili u ranom proljeću, i da će kod nas djelovati dva mjeseca. Za naše prilike je to dosta. Ja, koji sam najviše radio, da se oživotvori hrv. kazališna družina za pokrajinu, bio sam posve zadovoljan. Varaždin se nikako ne može isporediti s Osijekom, koji je mnogo veći i bogatiji, a ima i više inteligencije od Varaždina. U drugoj polovici rujna počеше se kupiti u Varaždinu članovi hrvatskog osječkog kazališta, kako ga prozvaše

u Osijeku, a na čelo njegovo postaviše bivšeg dramaturga hrv. zemaljskog kazališta, dra Nikolu Andrića. Desetak dana se vježbalo, a 3. listopada bijaše prva predstava, premda smo mi u Varaždinu željeli da bude kasnije, kada ne bude znatan dio građanstva zaposlen po vinogradima i poljima. Dok sam si ja pomišljao pokrajinsko kazalište, da će ono njegovati dramu, a tek uzgredno operetu, Osječani odlučiše, da bude njihova družina njegovala dramu, operetu i operu. Ja sam kimao glavom, kada sam to doznao, tek sam morao uvažiti, da u Osijeku, u kom ima vrlo mnogo stranog življa, hrvatsko kazalište ne može istisnuti njemačko samo s pomoću drame. Ipak ni u Zagrebu ne uspijeva sve troje bez velike subvencije, pa kako da bude bolje u Osijeku i u našim još manjim provincijskim gradovima.«¹

Zapisi Ivana Milčetića prikazuju tokove aktivnosti oko osnivanja kazališnog života u Varaždinu, pokrajini i u samom Osijeku. Očevidac i sudionik tih događaja analizira zbivanja, piše o financijskim konstrukcijama i o prvim predstavama Osječana u Varaždinu. Vrlo su dragocjeni Milčetićeви podaci o početku kazališne sezone 3. 10. 1907. u Varaždinu, te razmišljanja o potrebi osnivanja drame, opere i operete. Za osječku dramu ističe da je vrlo dobra, da je bolja od svake glumačke družine — izuzevši dakako Zagreb — što ih se kasnije javilo na hrvatskom zemljištu. On naglašava da je ovo prvorazredni kulturni događaj.

Milčetić piše i o drugim družinama, a o osječkim glumcima navodi slijedeće misli: »Slušajući Osječane osjećamo prvi put u Varaždinu neki blagi dašak umjetnosti«,² on naglašava da im je inscenacija ukusna, a za operu i operetu Milčetić nema tako povoljan sud.

Joza Ivakić opisuje gostovanje Hrvatskog osječkog kazališta u Karlovcu, studenog 1907. Ivakić ističe: »da je ono izvršilo svoju misiju kod nas časno i bez prigovora. Izbor komada, što su se davali, i glumci i igru njihovu — sve lje bilo kako treba. Doduše tko bi htio zanovijetati, mogao bi zabaviti gdješto (ali samo gdješto!) repertoaru. No ja kažem: majstorija je složiti repertoar za ovako jedno purgarsko mjesto«.³

Ivakić znalački piše o estetskoj zadaći kazališta, i to vrlo sadržajno i opravdano, a zatim konstatira da »dramske su večeri bile obično jako slabo posjećene, ali zato je bilo na operama i na operetama sve dupkom puno«.⁴

Konstatira koje su predstave igrane i ističe da »drama ni jedna nije doživjela reprize«.⁵

Ivakić hvali dramski ansambl, naročito muškarce, a cijelom kazalištu predskazuje lijepu budućnost u Osijeku.

Zanimljivo je da u Savremeniku nema ništa o zbivanjima u Osijeku o 7. prosincu 1907.

Ipak, u Savremeniku, br. 3, ožujak 1908, god. III, na str. 188—189 piše Ivan Milčetić svoj članak »Opera ili opereta?«.

Milčetić piše o buri što ju je izazvao njegov članak o operi i opereti u I. broju Savremenika, 1908. i reakciji kapelnika A. Mitrovića, koji je u III. broju Marjanovićeва Zvona napisao članak »Uspostava naše opere«.

¹ Savremenik, godina III, br. 1, za 1908., str. 58—59.

² Isto

³ Savremenik, br. 2, veljača, 1908., god. III, str. 324

⁴ Isto

⁵ Isto

Milčetić ističe da je došlo do (nepotrebnog) nesporazuma, jer on je, Milčetić, »samo iz nužde za operetu, u kojoj se daje 'fuširati', a uistinu ja sam prijatelj samo drame i opere, jer je ovdje isključeno 'fuširati'.«

Po mojoj procjeni danas, u Milčetićeveim tezama o koncepciji kazališta, drame, opere i operete ima mnogo valjanih sudova i dokaza. Prvenstveno je Milčetić u pravu kada piše o dobrim orkestrima i školovanim pjevačima, bez kojih nema valjane opere.

Milčetić argumentirano, s poznavanjem, brani svoj stav o umjetničkoj razini glazbene grane kazališta i zaključuje: »Prava dakle opera je nemoguća izvan Zagreba, barem dotle, dok naši gradovi ne postanu veći i bogatiji.«⁶

Cijeli Milčetićeve članak intoniran je polemičkim stilom, on spominje svoje razgovore s dr. Andrićem, piše o financijskim troškovima, zanimljive su Milčetićeve primjedbe o Zemaljskom glazbenom zavodu i njegova ironična primjedba: »naš je glazbeni zavod za čudo sterilan.«⁷

Milčetić piše o problematici zbora u operi i ističe Andrićeve teškoće u danima »kada je g. dr. Andrić kupio u Varaždinu u rujnu 1907. umjetničko osoblje za operu i operetu, nalazio je velikih poteškoća kod sastavljanja zbora, osobito ženskoga.«⁸

Konačno, u Savremeniku, br. 7, srpanj, 1908., god. III, mjesečniku Društva hrvatskih književnika, objavljen je u rubrici »Listak« na str. 444 tekst: »Hrvatsko narodno kazalište iz Osijeka u Sarajevu«.

Anonimni autor teksta (potpisan: X) upotrijebio je puno ime ovoga kazališta, za razliku od Milčetića i Ivakića, koji ovo kazalište u svojim tekstovima drugačije ispisuju.

U prvom dijelu ovoga članka anonimni autor piše: »Političke prilike uzrokom su da se prešućuje i jedna ovako eminentna kulturna stvar, kakovo je gostovanje osječkog kazališta u srcu Bosne — u Sarajevu.«⁹

Zbog raznih okolnosti, uglavnom političkih: »osječko kazalište doživjelo je materijalni fiasko.«¹⁰

Autor piše o teškom političkom nesporazumu onoga vremena, o nepotrebnim nesporazumima, i ističe da u toj situaciji: »najbolje prolaze njemačke operetne družine trećega reda.«¹¹

Ističe i nedosljednost kazališne uprave, koja nije došla s gotovim programom u Sarajevo.

Zanimljivi su i ovi zapisi nepoznatog autora članka: »Glumačka osječka družina imade mnogo sila, koje dakako nadmašuju niveau glumaca jednoga pokrajinskog kazališta. U cijelosti i u detalju potpuno zadovoljava zahtjevima. Muške sile znatno su bolje od ženskih. Glumilo se dakako redovno pred posvema praznim sjedalima.«¹²

⁶ Savremenik, br. 3, ožujak, 1908., god. III, str. 188—189

⁷ Isto

⁸ Isto

⁹ Savremenik, br. 7, srpanj, 1908, god. III, str. 444

¹⁰ Isto

¹¹ Isto

¹² Isto

Piše o izvedbi opera i opereta, navodi da su ove predstave bile bolje posjećene, a naglašava da su zborovi u operi i opereti bili vrlo slabi.

Autor zaključuje: »Međutim, ovaj neuspjeh ne bi smio osječko kazalište odvratiti i u buduće od gostovanja u Sarajevu. U prvom redu trebati odabrati i drugo vrijeme za gostovanje, a ne mjesec svibanj, a i bolje organizirati reklamu«. ¹³

Isti autor na kraju zaključuje: »Iz Sarajeva se oputila družina u Mostar, ali se čini, da ni ondje ne će proći puno sretnije«. ¹⁴

Analizirajući djelomično napise koji su objavljeni u Savremeniku 1908, želio sam, barem donekle, samo na temelju jednoga časopisa, podstaći povjesničare na daljnja istraživanja.

Zapisi o Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku dokaz su o teškim spoticanjima u prvoj sezoni, no oni na neki način i pokazuju gdje su ti razlozi nastajali i zašto su se odražavali na umjetnički rad cijele, mlade kazališne kuće.

¹³ Isto

¹⁴ Isto

Pavle Blažek

DIE GRÜNDUNG DES KROATISCHEN NATIONALTHEATERS IN OSIJEK IM LICHTE
DER LITERARISCHEN ZEITSCHRIFTEN (1907—1908)

Zusammenfassung

Mit vereinten Kräften kämpften die Städte Varaždin und Osijek für eine eigenes Theater in kroatischer Schriftsprache gegen das deutschsprachige Theater und die langdauernde Alienation dieses Milieus. Das Ziel der Patrioten von Varaždin und Osijek war ein gemeinsames: der Widerstand gegen das Aufdrängen einer fremden Kultur in diesen beiden Städten.

In seiner Arbeit führt der Autor interessante und wertvolle Zeugnisse des Reagierens in diesen historischen Tagen, die in den damaligen literarischen Zeitschriften veröffentlicht worden waren, vor.